

5.TÉMA KOLLEKTÍV CSELEKVÉS LOGIKÁJA

5.1 LECKE 8.1 LECKE KOLLEKTÍV CSELEKVÉS ÉS A KLASSZIKUSOK

Az egyéni érdek és a közérdek közötti ellentét jellemzi az ún. kollektív viselkedést. Ebben a leckében idézem azokat a szerzőket, akik rámutattak erre a problémára.

5.1.1 Arisztotelész és Smith

Platón az Államban a filozófusok és az örök esetében vagyonközösséget és nő közösséget javasol. Arisztotelész ezt a platóni nézetet kritizálva ír arról, hogy ez a szisztéma felelőtlen viselkedéshez vezet. *'(...) mert legkevésbé törődnek azzal, aminek a legtöbb gazdája van: a magáéval mindenki a legjobban törődik, a közössel már kevésbé, vagy csak amennyire őt illeti, és mert úgy gondolják, hogy úgyis törődik vele valaki más, inkább elfeledkeznek róla.'* (Politika II. könyv)

Erre a problémára a *“közös lónak túros a háta”* közmondás is utal. A magyar nyelvből már kikopott a *“túr”* szó, amely dörzsölést, sebesedést jelent. Tehát ez a mondás szó szerint azt jelenti, hogy a közösen használt lónak sebes a háta. Átvitt értelemben pedig arra utal, hogy azok a dolgok, amelyeket közösen használnak tönkremennek és elpusztulnak. Ennek pedig feltehetően az az oka, hogy a használók – akik nem kizárólagos tulajdonosok – nem figyelnek rá, vagy túlzottan igénybe veszik.

*

Míg Arisztotelész a közös használatból származó problémákra hívja fel a figyelmet, addig Adam Smith arra mutat rá, hogy bizonyos esetekben elkerülhetetlen a közös használat és azt az államnak kell koordinálnia. A liberalizmus atyja szerint a kormányzat harmadik kötelessége (a közbiztonság és a honvédelem mellett) az, hogy közös javak védelme érdekében fogantatosítson intézkedéseket. *“(…) végeztessen bizonyos közmunkákat, és állítson fel bizonyos közintézményeket, mely közintézményeknek a készítése, a felállítása és a fenntartása nem állhat egy vagy kis számú egyén kizárólagos érdekében, mivel hasznuk sohasem téríti meg az egyes vagy a kevés számú egyénnek a rájuk fordított költséget, habár azok a nagy társadalomnak a költségeket fölösen is megtérítik.”* (Adam Smith)

Tehát a híd egy mesterséges magánjóság, míg a világítótorony egy mesterséges közjóság. A természettől

adott közjóság tipikus példája a később elemezendő közlegelő. Általában elmondható, hogy a közjavak koordinálásakor az etikai és bürokratikus koordinációt kell alkalmazni, míg a magánjavak esetében a magántulajdon és a piac intézménye a leghatékonyabb. Ha azonban a cél valamilyen természettől adott jószág megvédése, még akkor is az erkölcsi és a bürokratikus koordinációhoz (államhoz) kell fordulni, ha az történetesen magánjószág.

5.1.2 Mancur Olson

Mancur Olson *A kollektív cselekvés logikája* című művében szintén az egyéni érdek és a csoportérdek közötti ellentmondásra hívta fel a figyelmet.

Sokan magától értetődő igazságnak tekintik, hogyha egyénekből (vagy vállalatokból) álló csoportok valamilyen közös érdeken osztoznak, akkor csoporttagjai ennek az érdeknek az érvényesítésére törekszenek. Olson itt hivatkozik Marxra, aki szintén evidenciaként kezelte, hogy a proletáriátus csoportérdekét minden egyes proletár a szívében viseli. Ez azonban tévedés mutatott tá Olson.

“Valójában, ha a csoport meglehetősen nagy, s ha az egyéneket kényszer vagy valamilyen más sajátos eszköz alkalmazásával nem készítetik közös érdekeik realizálására, akkor a *racionálisan, önértékből cselekvő individuumok nem törekszenek arra, hogy realizálják közös vagy csoport érdekeiket*. Más szavakkal: egy nagy csoport tagjai önként még akkor sem törekszenek közös vagy csoportérdekeik realizálására, ha mindannyian a racionális önértékük alapján cselekszenek, s ha mindannyian jobban járnának, amennyiben közös érdekeik vagy célkitűzéseik együttes elérésére tennének kísérletet.” (Olson 1965 8.o.)

Mancur Olson (1932-1998)

Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/3/36/Mancur_Olson.jpg

Olson érvelése a közjavakkal kapcsolatban a következőkben foglalható össze:

- (i) Minden közösség — akár kicsi, akár nagy — valamilyen kollektív jószág biztosítására törekszik.
- (ii) A kérdéses jószág megszerzése a csoport minden tagja számára hasznos, azaz a jószág megszerzésére fordított költségek minden egyén esetében kisebbek, mint a jószág meglétéből adódó előnyök.
- (iii) A megszerzett kollektív jószág fogyasztásából, élvezéséből a közösség egyetlen egy tagja sem zárható ki.
- (iv) A csoport tagjai számára az önérdek általában azt diktálja, hogy ne vegyen részt a kollektív jószág megszerzésének a költségeiben, ugyanis ha mások vállalják ezeket a költségeket, és a csoport megszerzi a kollektív jószágot, akkor a kérdéses személyt sem lehet kizárni annak élvezetéből; másrészt, ha a csoport többsége nem költ a kollektív jószág megszerzésére, és így az nem áll rendelkezésre, akkor a kérdéses személy hiába költött.
- (v) A fentiekből következik, hogy a kollektív jószágot pusztán az önérdek alapján általában nem lehet megszerezni.

Olson nem állítja, hogy az államok vagy más szervezetek csupán kollektív javakat biztosítanak. Számos óriásszervezet csak úgy tudja meggyőzni az embereket, hogy csatlakozzanak hozzájuk, hogy magánjavakat és magánelőnyöket is biztosít számukra. Ezek a javak ösztönzik a szervezet potenciális tagjait a csatlakozásra. Mindazonáltal a jellegzetes szervezeti javak minden esetben kollektív javak, hiszen a közönséges magánjavakat individuális cselekvés révén is biztosítani lehet. Az amerikai szerző hangsúlyozza, hogy egy közös cél megvalósítása vagy egy közös érdek realizálása voltaképpen azt jelenti, hogy valamilyen kollektív jószágot sikerül biztosítani az érintettek számára. Ezeknek a közös javaknak a biztosítása a szervezetek legalapvetőbb funkciója.

Olson éles különbséget tesz a kis létszámú és a nagylétszámú csoportok között. *“A legkisebb csoportok külön egyezség vagy formális szervezet nélkül is hozzájuthatnak a kollektív javakhoz. Az ennél nagyobb csoportokban viszont csoport-megegyezés, – együttműködés vagy – szervezet nélkül semmiféle kollektív jószágot nem lehet biztosítani.”*

Tehát, amíg a kis létszám önmagában elősegíti a csoport tagok kooperációját, addig a nagy létszám csökkenti a spontán együttműködés lehetőségét. A nagylétszámú csoport esetében a spontán kooperáció teljesen valószínűtlen, és ha a társadalmi érdek az együttműködés révén érhető el, akkor a társadalomnak valamilyen kényszerítő eszközzel kell azt megvalósítani. (Russel Hardin kimutatta, hogy az Olson által vázolt probléma lényegében megfeleltethető – a később tárgyalandó – fogolydilemma szituációnak.)

5.1.3 Szervezet

A nagylétszámú közösségek esetében legfontosabb szervezet az állam. Az újkori történelemben egyetlen állam sem volt képes arra, hogy önkéntes befizetések

vagy adományok révén tartsa fenn magát. Ehelyett adókra, azaz definíció szerint kötelező befizetésekre van szükség. Az állam éppen azért nem tarthatja fenn magát az önkéntes befizetésekből, mert közjavakat biztosít.

A (nem állami) szervezetek szintén biztosítanak bizonyos kollektív javakat tagjaik számára. Az állam és szervezet között a modern társadalomban számos különbség van. Egyrészt csak az állam rendelkezik az erőszak monopóliumával, a szervezetek nem alkalmazhatnak erőszakot. Másrészt az állam – legalábbis ideáltipikus esetben – a közjót szolgálja, míg egy szervezet többnyire valamilyen parciális csoport (autósok, kistermelők, kereskedők stb.) érdekeit képviseli.

A modern strukturált társadalmak különböző, gyakran ellentétes érdekekkel rendelkező csoportokból állnak. A modern állam gyakran közvetít a különböző csoportok és szervezeteik, pl. tőkések és munkavállalók) között. Más esetekben az állam úgy hozza létre az egyensúlyt, hogy a gyengébb csoport mellé áll.

A modern társadalomban az egyik legjobban tanulmányozott csoportellentét az eladók és a vásárlók között feszül. Az eladók csoportja a magas árakban, míg a vásárlók csoportja az alacsony árakban érdekelt. A premodern társadalomban teljesen általános volt, hogy a hatalom a céheket támogatta, azaz a termelők és az eladók érdekeit védte. A modern [fogyasztói társadalom](#)ban a termelők, kereskedők és eladók együttműködését, [kartell](#)jét, azaz az árak egyeztetését az állam szigorúan bünteti, mert az sérti a fogyasztók individuális és kollektív érdekeit.

Kérdések

1. Hogyan érvel Arisztotelész a közös használat ellen?
2. Hogyan érvel Adam Smith az állam szerepe mellett a nem magánosítható feladatok esetében?
3. Röviden foglalja össze Mancur Olson érvelést a kollektív cselekvéssel kapcsolatban!
4. Olson lát-e sarkalatos különbséget a kiscsoport és a nagycsoport között?
5. Miben látja Olson a szervezet jelentőségét!
6. Mi az elsődleges sajátossága a strukturált társadalmaknak?

Irodalom

Arisztotelész: *Politika*, Gondolat Kiadó, 1969. II. könyv

Smith, A (1959) : *A Nemzetek Gazdagsága. E gazdagság természetének és okainak vizsgálata*. I. kötet Budapest IV. kötet, IX. fejezet idézi 491.o.

Olson, Mancur (1997): *Kollektív cselekvés logikája. Közjavak és csoportelmélet*. Osiris Kiadó Budapest.

Tóth I. János (1997): *Játékelmélet és társadalom*. JATEPress Szeged.